

El Dharma de l'Índia

OPERA OMNIA
RAIMON PANIKKAR
VOL. IV | TOM 2

OPERA OMNIA RAIMON PANIKKAR

Edició a cura de l'autor i de Milena Carrara Pavan

I

MÍSTICA I ESPIRITUALITAT

- 1 Mística, plenitud de Vida
- 2 Espiritualitat, el camí de la Vida

II

RELIGIÓ I RELIGIONS

III

CRISTIANISME

- 1 La tradició cristiana
- 2 Una cristofania

IV

HINDUISME

- 1 L'experiència vèdica. Mantramañjarī
- 2 El Dharma de l'Índia

V

BUDDHISME

VI

CULTURES I RELIGIONS EN DIÀLEG

- 1 Pluralisme i interculturalitat
- 2 Diàleg intercultural i interreligiós

VII

HINDUISME I CRISTIANISME

VIII

VISIÓ TRINITÀRIA I COSMOTÈNDRICA: DÉU, HOME, COSMOS

IX

MISTERI I HERMENÈUTICA

- 1 Mite, símbol, culte
- 2 Fe, hermenèutica, paraula

X

FILOSOFIA I TEOLOGIA

- 1 El ritme de l'Ésser. Les Gifford Lectures
- 2 Pensament filosòfic i teològic

XI

SECULARITAT SAGRADA

XII

ESPAI, TEMPS I CIÈNCIA

MISCEL·LÀNIA

(conferències, lliçons, pròlegs, poesia...)

FRAGMENTS D'UN DIARI

Raimon Panikkar

EL DHARMA DE L'ÍNDIA

COORDINACIÓ DE L'EDICIÓ CATALANA

Xavier Serra Narciso

TRADUCCIONS

Esteve Serra Arús

Elisenda Sevilla i Altés

FRAGMENTA EDITORIAL

Títol original *IL DHARMA DELL'INDIA*

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL, SLU
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Primera edició NOVEMBRE DEL 2021

Direcció editorial IGNASI MORETA
Producció gràfica ORMOBOOK
Primera correcció d'originals XAVIER SERRA NARCISO
Segona correcció d'originals JOAN LLUÍS QUILIS SARSANEDAS
Primera correcció de compaginades LLUÏSA MORENO LLORT
Segona correcció de compaginades ELOI CREUS
Índex onomàstic MAR RODA

Impressió i relligat AGPOGRAF, S. A.

© 2017 FUNDACIÓ VIVARIUM RAIMON PANIKKAR
International Copyright: Editoriale Jaca Book, Milano

© 2021 ESTEVE SERRA ARÚS I ELISENDA SEVILLA I ALTÉS
per les traduccions respectives

© 2021 FRAGMENTA EDITORIAL
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 15610-2021
ISBN 978-84-92416-13-4 [obra completa]
978-84-17796-53-2 [vol. IV | tom 2]

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

FUNDACIÓ
VIVARIUM

Aquesta obra ha comptat amb la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i de la Fundació Vivarium Raimon Panikkar.

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDIX

<i>Abreviatures</i>	15
<i>Edicions de les Escripures hindús</i>	19
<i>Introducció</i>	31

Primera part

L'ESPIRITUALITAT HINDÚ SANĀTANA DHARMA

<i>Pròleg</i>	49
<i>Pròleg a la primera edició</i>	59

Secció primera

INTRODUCCIÓ

I LA NATURALESA DE L'HINDUISME	65
1 Caràcters	65
2 El que l'hinduisme no és	67
3 El que l'hinduisme és	63
4 Hinduisme i cristianisme	76
II ESPIRITUALITAT	77

Secció segona
LA HISTÒRIA

I	EL PERÍODE PREVÈDIC (S. XXX-XX AC)	89
1	Prehistòria	90
2	La civilització de l'Indus	94
3	La cultura dravídica	96
4	L'espiritualitat popular	98
II	LA REVELACIÓ – ŚRUTI	101
1	L'espiritualitat vèdica (s. XX-X AC)	106
2	L'època de les Upaniṣad (s. X-VI AC)	109
III	LA TRADICIÓ – SMṚTI	115
1	El període dels <i>Vedāṅga</i> i <i>Kalpa-sūtra</i> (s. VI-III AC)	118
2	L'edat èpica – Els <i>Itihāsa</i> (s. III AC-III DC)	119
3	L'edat dels mites – <i>Purāṇa</i> (s. VI AC-III DC)	121
IV	ELS COMENTARIS – BHĀṢYA	123
1	L'època dels sistemes filosòfics – <i>Darśana</i> (s. III-VII DC)	123
2	L'època de les grans religions – <i>Āgama</i> (s. VII-XVIII DC)	125
3	La reforma moderna (de 1750 a 1950)	127
4	El període contemporani	132
	<i>a</i> L'impacte de la secularització	132
	<i>b</i> L'emergència dels dalit	133
	<i>c</i> La reacció fonamentalista	134
	<i>d</i> Fidelitat a la veritat – Satyāgraha	136

Secció tercera
EL DHARMA

I	LES TRES VIES DE L'ESPIRITUALITAT: ELS TRES <i>MĀRGA</i>	149
1	La via de l'acció – <i>Karma-mārga</i>	152
	<i>a</i> La naturalesa del karman	153
	<i>b</i> La via de l'acció i la via de la renúncia a l'acció – <i>Pravṛtti i nivṛtti</i>	158
	<i>c</i> L'origen de la llei del karman	161
	<i>d</i> La llei de l'acció desinteressada – <i>Naiṣkarmya</i>	164
	<i>e</i> El karman ètic	168
	<i>f</i> L'espiritualitat de l'acció	171
2	La via de la contemplació – <i>Jñāna-mārga</i>	173
	<i>a</i> L'origen del camí de la saviesa	173
	<i>b</i> Les condicions prèvies per a la gnòsis	176
	· Aspiració a l'alliberament – <i>Mumukṣutva</i>	180
	· Discriminació entre coses temporals i eternes – <i>Nitya-anitya-vastu-viveka</i>	181
	· Renúncia a la delectació i als seus fruits – <i>Ibā-amutra-phala-bhoga-vairāgya</i>	183
	· El camí vers la realització – <i>Sādhana</i>	184
	<i>c</i> La contemplació	187
	<i>d</i> L'espiritualitat acòsmica	190
3	La via de la devoció – <i>Bhakti-mārga</i>	193
	<i>a</i> La bhakti com a culte	194
	<i>b</i> Característiques de la bhakti	197
	· La devoció imperfecta	199
	· L'amor pur	200
	<i>c</i> El polimorfisme bhàctic	202
	<i>d</i> L'amor teàndric	205
	<i>e</i> El «bel amor»	208
4	L'harmonia entre les tres vies	209
	<i>a</i> Els tres transcendentials	210
	<i>b</i> La mística de l'U	215
	· L'U pot conservar millor la seva transcendència	217
	· L'U pot defensar millor la seva infinitud	219
	· L'U ni és ni no és (és més omnicomprensiu que el mateix Ésser)	221
	· La debilitat de l'U	224
	<i>c</i> La mística advaita	226
II	LA QUATERNITAT PERFECTA: ELS QUATRE ASPECTES DE LA VIDA ESPIRITUAL	231
1	Les quatre castes – <i>Varṇa</i>	232
	<i>a</i> L'origen del varṇāśrama-dharma	232
	<i>b</i> La seva funció	234
	<i>c</i> La seva espiritualitat	235

2	Els quatre estats – <i>Āśrama</i>	239
	<i>a</i> <i>L'estudiant</i> – brahmacarya	243
	· El novici – <i>brahmacārin</i>	243
	· El mestre – <i>guru</i>	244
	<i>b</i> <i>El ciutadà</i> – <i>gṛhastha</i>	249
	<i>c</i> <i>L'ermità</i> – <i>vāna-prastha</i>	251
	<i>d</i> <i>El monjo</i> – <i>saṃnyāsa</i>	252
3	Els quatre valors – <i>Puruṣārtha</i>	258
	<i>a</i> <i>L'amor sensual</i> – <i>kāma</i>	259
	<i>b</i> <i>La riquesa</i> – <i>artha</i>	260
	<i>c</i> <i>La virtut</i> – <i>dharma</i>	261
	<i>d</i> <i>L'alliberament</i> – <i>mokṣa</i>	263
	<i>e</i> <i>Interpenetració</i>	267
4	Les quatre dimensions de la realitat – <i>Catuṣpāt</i>	268
	<i>a</i> <i>El món físic</i> – <i>vaiśvānara</i>	275
	<i>b</i> <i>El món ideal</i> – <i>taijasa</i>	277
	<i>c</i> <i>El món espiritual</i> – <i>prajñā</i>	279
	<i>d</i> <i>El món transcendent</i> – <i>turiya</i>	282
5	Resum	285
III LES TRES GRANS RELIGIONS – <i>TANTRA</i>		289
1	Viṣṇuisme	290
	<i>a</i> <i>Ekānta</i> – <i>dharma</i>	291
	<i>b</i> <i>Sāttvata</i>	293
	<i>c</i> <i>Pāñcarātra</i>	293
	<i>d</i> <i>Bhāgavatisme</i>	294
	· <i>Bhakti</i>	295
	· <i>Avatāra</i>	297
2	Śivaisme	301
	<i>a</i> <i>Pāśupata</i>	303
	<i>b</i> <i>El Śivaliṅgam</i>	304
	<i>c</i> <i>La dansa de Śiva</i> – <i>Naṭarāja</i>	306
3	Śaktisme	308
	<i>a</i> <i>El śaktisme com la religió del culte</i>	312
	<i>b</i> <i>El tantrisme com el culte de la religió</i>	318
	· <i>El mantra</i>	321
	· <i>El yantra</i>	326
	· <i>El nyāsa</i>	328
	· <i>La mudrā</i>	328
	Epíleg	331

Segona part

ASPECTES I FONAMENTS DE L'HINDUISME

I	HERMENÈUTICA DE LA TRADICIÓ EN L'HINDUISME	345
	Introducció	345
	<i>a La problemàtica occidental d'avui</i>	345
	<i>b La resposta índica</i>	347
1	<i>Dīkṣā</i> , la iniciació	348
2	<i>Mīmāṃsā</i> , l'hermenèutica	350
	<i>a L'hermenèutica índica</i>	351
	<i>b La Pūrva-mīmāṃsā</i>	353
	<i>c La naturalesa dels Veda</i>	354
	· La <i>śruti</i> , epifania primordial	354
	· <i>Apauruṣeya</i> , sense autor	356
	<i>d Els pramāṇa, mitjans de coneixement</i>	358
	· <i>Svatah-pramāṇya</i> , autovalidesa	359
	· <i>Śabda-pramāṇa</i> , la Paraula	361
3	El Revelat i el Revelador	364
	Conclusions	367
	<i>a La tradició de l'hermenèutica: l'ortodòxia</i>	367
	<i>b L'hermenèutica de la tradició: l'ortopraxi</i>	370
II	ALGUNS ASPECTES FENOMENOLÒGICS DE L'ESPIRITUALITAT HINDÚ ACTUAL	375
1	Introducció	375
	<i>a Fenomenologia</i>	376
	<i>b Hinduisme</i>	376
	<i>c Espiritualitat</i>	379
	<i>d Avui</i>	379
	<i>e Societat hindú</i>	380
	<i>f Limitacions inherents a aquest estudi</i>	380
2	Els lletrats	381
	<i>a Desarrelament</i>	382
	<i>b Nova idolatria</i>	383
	<i>c Crítica</i>	384
	<i>d L'actitud religiosa</i>	385
3	Els ortodoxos	386
	<i>a Crisi</i>	387
	<i>b Ciència contra fe</i>	388
	<i>c Set d'unitat</i>	390
	<i>d L'actitud religiosa</i>	391

4	El poble	392
	<i>a</i> <i>Comportament tellúric</i>	393
	<i>b</i> <i>Sentit del sagrat</i>	397
	<i>c</i> <i>Jerarquia</i>	399
	<i>d</i> <i>L'actitud religiosa</i>	401
	Epíleg	402
III	DESCOBRIMENT DEL FONAMENT TEOLÒGIC DE LA FILOSOFIA ÍNDICA PER A UNA NOVA ORIENTACIÓ	405
1	Necessitat d'una nova orientació	405
2	Raons que fan necessària una nova orientació	406
3	Tribut «modern»	406
4	Fi de l'edat moderna	407
5	Filosofia contra teologia	408
6	Perspectiva històrica general	409
7	L'evolució del concepte de filosofia a Occident	412
8	Reflexions filosòfiques internes	418
9	El significat de la nova orientació	420
10	La nova orientació de la teologia	425
IV	LA CREACIÓ EN LA METAFÍSICA ÍNDICA	429
	Plantejament	429
1	El concepte d'ontonomia	429
	<i>a</i> <i>Heteronomia</i>	430
	<i>b</i> <i>Autonomia</i>	432
	<i>c</i> <i>Ontonomia</i>	433
2	La categoria de creació	438
3	<i>Creatio a Deo</i>	440
4	L'horitzó de la creació en la metafísica índica	441
	Textos	444
1	El problema	445
	<i>a</i> <i>Com a tal</i>	445
	<i>b</i> <i>El seu ambient</i>	445
2	Els Veda	447
	<i>Els temes mitològics</i>	447
	· L'himne de la creació	447
	· L'himne cosmogònic	448
	· Déu Creador	449

3	Les Upaniṣad	452
	<i>a</i> <i>L'element metafísic</i>	452
	· L'U i el múltiple	452
	· El no-ésser	453
	· «El que ho abraça tot»	454
	<i>b</i> <i>L'element metacosmològic</i>	455
	· El fonament	455
	· Al principi	456
	· En Déu	457
	· Procedent de Déu	459
	· Fora de Déu	460
	· Vers Déu	461
	<i>c</i> <i>L'element metapsicològic</i>	461
	· A través del <i>Logos</i>	461
	· Amb la voluntat	463
V	EL FONAMENT DEL PLURALISME HERMENÈUTIC EN L'HINDUISME	465
	Observacions preliminars	465
	<i>a</i> <i>El fet paradoxal</i>	465
	<i>b</i> <i>L'ortodòxia i l'heterodòxia</i>	466
1	L'hinduisme	467
	<i>a</i> <i>L'hinduisme no és una essència</i>	467
	<i>b</i> <i>L'hinduisme és una existència</i>	470
2	L'hermenèutica	471
	<i>a</i> <i>El karma-vāda</i>	471
	· L'ortopraxi	472
	· <i>Svarga kāmo yajeta</i>	473
	<i>b</i> <i>L'ārtha-vāda</i>	474
	· Pressupòsits	475
	· Principis generals	475
	· Principis d'interpretació de les paraules	476
	· Principis d'interpretació de les frases	476
3	El pluralisme	476
	<i>a</i> <i>Hi ha una dada per interpretar</i>	477
	<i>b</i> <i>Hi ha diversos graus de veritat i una sola realitat</i>	478
4	El fonament	481
	<i>a</i> <i>La irreductibilitat radical de la dada</i>	481
	· La transcendència de la veritat/realitat	482
	· La imperfecció del nostre coneixement	483
	<i>b</i> <i>Un exemple: la creació</i>	484
	<i>c</i> <i>El fet del pluralisme cristià</i>	487
	Conclusions	488

VI	EL FRAGMENT I LA PART. UNA REFLEXIÓ ÍNDICA	489
1	L'Església fragmentada	490
	<i>a Com a organització</i>	490
	<i>b Com a institució</i>	491
	<i>c Com a organisme</i>	494
2	¿Vers quina unitat?	496

Tercera part

NOVES PERSPECTIVES DE L'HINDUISME

I	EL MISSATGE DE L'ÍNDIA D'AHIR AL MÓN D'AVUI	501
1	El temps	502
2	L'espai	507
3	L'humà	512
II	LA VITALITAT I EL PAPER DE LA FILOSOFIA ÍNDIA AVUI	517
1	Observacions metodològiques	517
2	Anàlisi fenomenològica	519
3	Consideracions teòriques	521
4	Ortopraxi filosòfica	525
5	Suggeriments pràctics	528
6	Alguns axiomes	533
III	EL REPTE DE LA MODERNITAT	535
1	L'Índia moderna coincideix amb l'estat nació	536
2	L'«estat nació» és un concepte important, però aliè	537
3	Hi ha una ruptura entre les cultures tradicionals del país i el sistema ideològic actual	538
4	O bé la ideologia de l'estat nació modern desplaça totes les cultures de l'Índia per tal d'establir la cultura congruent amb la ideologia de l'estat nació, o bé les cultures autòctones de l'Índia desmantellen el funcionament actual de l'organització de l'estat nació	539
5	L'actual estat nació es justifica dient que els valors que representa són neutres, universals i, per tant, supraculturals	540

6	Les realitzacions esbalaïdores de la ciència moderna han estat interpretades, o més aviat sentides, com la confirmació de la universalitat del model occidental	541
7	Els arquetips índics submergits en la psique del poble encara són prou poderosos per efectuar una transformació	542
8	La separació entre religió i política és mortal, i la seva identificació, suïcida	543
9	El <i>karman</i> del subcontinent indi té la naturalesa del pluralisme	544
	<i>Glossari</i>	549
	<i>Procedència dels textos</i>	583
	<i>Índex onomàstic</i>	587

INTRODUCCIÓ

PER *DHARMA* DE L'HINDUISME S'ENTÉN la seva espiritualitat. Però ¿què entenem per *hinduisme*?

Per escriure sobre l'hinduisme de manera comprensible em baso en aquesta experiència humana fonamental per la qual l'home és home i no un gat, un arbre o una pedra, encara que hi tingui relacions molt intenses. Sense la base d'aquesta experiència humana, que moltes vegades hem recobert amb crostes de civilització i pols d'història, molt sovint correm el risc de no interpretar correctament les altres religions. El primer pas per evitar aquest risc consisteix a respectar el que he anomenat *regla d'or* de qualsevol hermenèutica: que la cosa interpretada es reconegui en la interpretació. Si dic que els jueus o els shintōistes són una cosa i després resulta que ells no es reconeixen en la descripció que en faig, això vol dir que la meva descripció no és correcta.

Entrant ja de ple en l'hinduisme, el més difícil és com es pot sintetitzar aquesta experiència tan rica. Dues consideracions s'imposen. La primera consisteix a criticar la creença que tot es pot reduir a paraula, que la realitat es pot descriure adequadament, com si fos transparent a la paraula, com si l'inefable fos només una feblesa nostra. La segona consideració també desbanca una altra convicció moderna. Em refereixo a la creença que el temps és extrínsec a les coses i que, per tant, els esdeveniments es poden resumir col·locant-los senzillament en un temps més curt o més ràpid. Un exemple em permetrà esquivar la problemàtica metafísica de les relacions entre el pensar, el parlar i l'ésser, d'una banda, i el temps i la realitat, de l'altra. Si he de parlar de l'hinduisme ho he de fer com un hindú, però sense oblidar les altres tradicions.

Preguntaren al rabí Hillel, del segle primer abans de Crist, com es podia resumir tota la llei i els profetes, i va donar una resposta genial: feu als altres allò que vulgueu que us facin a vosaltres mateixos. Preguntes semblants es van fer a Jesús i a Muhàmmad. Ara, amb la inflació informativa actual, en cada entrevista et demanen que redueixis a mig minut el que potser t'ha costat anys de reflexió. Certament, tot el cristianisme es pot reduir a estimar el proïsme com a tu mateix; tot el judaisme, a la primera formulació sobre Déu; i tot l'islam, que Allà és Déu i Muhàmmad, el seu profeta; tota la teoria de la relativitat, a la fórmula $e = mc^2$, etc. Però la realitat és més complexa.

Amb l'hinduisme, aquest procediment no funciona. No es pot reduir a cap principi, no es pot dir quina és la seva essència. L'hinduisme no té cap «essència», és irreductible a qualsevol principi. No hi ha un principi hinduista. Comença per no tenir fundador, a diferència de moltes altres religions. En segon lloc, no té ni tan sols un nom. En anomenar-lo *hinduisme*, ja l'estem classificant des de fora. *Hinduisme* és un terme persa, nascut molt després dels seus orígens, per distingir l'hinduisme de les altres, diguem-ne, religions existents. Els hindús no es deien a ells mateixos *hindús*, i encara avui el nom és més polític que religiós. El fet que no tingui nom ni fundador és ja bastant significatiu.

Però encara hi ha més coses: no té tampoc «essència». Un no-creient pot ser hindú, també pot ser-ho un monoteïsta i un politeïsta, o també el que va al temple cada dia i el que no hi va mai. El que no creu en Déu pot ser hindú, i el que no hi creu, també. No té una essència, i no en copsarem mai la naturalesa recurrent al món de les idees.

L'hinduisme té, però, una «existència», i qui no sàpiga captar-la com a existència nua (sense donar-li els atributs de les essències), qui no sàpiga superar el paradigma de Plató (per parlar dins la tradició occidental més directa), no comprendrà mai què és l'hinduisme.

¿En què consisteix, doncs, aquesta existència pròpia de l'hinduisme? La pregunta és una fallàcia, perquè demanar per una existència «pròpia» és ja fer una pregunta essencialista. Me'n podria sortir dient que l'hindú no es pregunta a si mateix en què es diferencia dels altres, sinó que viu la seva identitat per la identitat i no per la distinció, però explicar això ens portaria massa lluny. Donaré, doncs, una resposta elemental sense ulteriors detalls.

Un hindú és aquell que accepta el seu *karman* i reconeix el seu *dharma*. *Karman* vol dir 'fer', 'acció', i *dharma* es podria traduir per 'deure' i 'religió'.

El concepte de religió és estrany en l'hinduisme. Ell mateix no es considera una religió en el sentit que li han donat les llengües occidentals modernes, que parteixen pràcticament de les tradicions abrahàmiques.

Dit això, puc afegir breument que una part dels pensadors i escriptors moderns que pertanyen a aquest conjunt de tradicions humanes que agrupem amb el nom d'hinduisme el descriuen com a *sanātana-dharma*, això és, el *dharma* sense fi, el *dharma* primordial i comú a tota la humanitat. El *dharma* que seria la meua participació en la tasca de mantenir la cohesió del món. *Lokasaṃgrahā*, dirà la Bhagavad-gītā.¹ La funció del savi consisteix a participar conscientment i voluntàriament a mantenir el món unit, per tal que no quedi fet miques.² I *sanātana-dharma* seria aquella tradició que s'ha adonat que la seva funció consisteix en la participació en el dinamisme del cosmos a fi que no esclati en mil fragments a causa de forces centrífugues disgregadores. Aquesta podria ser una auto-comprensió aproximada del que se'n pot dir hinduisme. En això, l'hinduisme és paradoxalment molt a prop de moltes de les «religions» africanes primordials, que entenen la «religió» com la forma plena de l'ésser humà.

ALGUNES TRADICIONS HINDÚS

Vegem tot seguit tres exemples del que agrupem sota el nom d'hinduisme. Són tres mostres de la vida i la mentalitat de les tradicions que agrupem sota aquest nom. El primer exemple és del R̥g-veda; el segon, de les Upaniṣad, i el tercer, d'un Śaivāgama —escrit de la tradició śivaïta.

1 No sé què soc (Veda)

Es tracta d'un text del primer llibre del R̥g-veda. Som entorn de l'any 1800 abans de Crist, alguns diuen 2000, altres el fan encara molt anterior. Una impressionant estrofa de quatre versos que diu:

¹ Cf. BG III,20.

² Cf. BG III,25.